

NIEKTORÉ ASPEKTY POĽSKÉHO PERSONALIZMU SO ZAMERANÍM NA PERSONALIZMUS KAROLA WOJTYŁU

IVANA NOVOJNÁ, Katedra filozofie FH TU, Trnava

Personalizmus ako jeden z mála filozofických smerov preniká viacerými kruhmi poľskej mentality, života i poznania. Je a aj v minulosti bol formovaný nielen náukovým, ale aj metodickým systémom. Personalizmus zaujal poľských filozofov natoľko, že môžeme hovoriť o škole, ktorá sa tam vytvorila a značne zasahuje do kultúry. Nedá sa nevsimnúť si, že u týchto mysliteľov sa prelínajú filozofické a teologické prvky, veď personalizmus siaha prvoradne do zdrojov samého Evanjelia, následne do augustinizmu, tomizmu a antropológie. Ani ja sa tomu nemôžem vyhnúť a nechcem násilne oddeľovať filozofické a teologické pohľady. Spomeňme napríklad teórie o nekonečnej hodnote človeka, o pevne zakorenenej individualite osoby či vsunutie nádychu ľudských emócií a citov...

Svojím základným myšlienkovým ladením bol personalizmus dlhé obdobie jediným systémom prízvukujúciin zachovávanie práv ľudskej osoby, jej veľkosť a najvyššiu hodnotu v stvorenom svete. **Osoba** sa čoraz výraznejšie stávala východiskovou pozíciou, z ktorej sa pozeralo na človeka, spoločnosť i na celý svet. Hoci osoba vyrastá a žije vo svete, zároveň ho prekračuje.

V prirodzenom a, samozrejme, kresťanskom zmysle je osoba pokladaná za jedno z tajomstiev bytia práve ona má znaky absolútneho bytia. Je „hlavným centrom stretnutia imanencie a transcencie“ ([1], 149) - čo možno pochopiť na vzore Ježiša Krista: stretnutím Boha a človeka. Človek, ľudská prirodzenosť je súčasť tohto sveta, no zároveň je osoba reflektujúca svet bytia v sebe akoby bola „meta-prirodzenosťou“ (pozri ([1], 150).

Človek v personalistickom ponímaní je **procesom pretvárania** svojej telesno-duchovnej prirodzenosti v osobe, najkrajším a najdokonalejším obrazom Božej Trojice. „Osoba je sama hĺbčinou a vrcholom stvorenej skutočnosti.“ ([1], 150) Humanistické a etické smery poľského myslenia sa zaujímajú jednak o človeka ako samostatnú osobu a jednak o spoločenstvo viacerých osôb. Svet je veľkým „tvorením sa“ jednotlivých osôb, ako aj „Veľkej Osobnosti Ľudskosti na ceste do Finálneho Spoločenstva Osôb a do Spoločenstva s Osobami Svätej Trojice.“ ([1], 150) V centre originálneho myslenia zastáva v Poľsku svoje nezastupiteľné miesto človek ako osoba so svojou povahou, dejinami, spoločenstvom, kultúrou, jazykom, duchovným životom, humanistickými ideami, hľadaním (i nachádzaním) svojho poslania.

V posledných rokoch nadobudol personalizmus v Poľsku hlbší charakter. Už nie je iba určitým systémom, ale je viac-menej všeobecným smerovaním myslenia Poliakov bez kritického pozerania na ich svetonázor. V praxi so sebou prináša personalizmus obrovský náboj spontánnosti, humanizmu, slobody vyjadrenia svojej osobnosti, plasticnosť národného vedomia a zároveň pluralizmus v činnosti. Bartnik je dokonca presvedčený

o tom, že samotné národné vedomie je inšpirované personalizmom, ktorý je svojimi koreňmi napojený na sociálne a spoločenské myslenie, historické podmienky, morálku, poľskú mystiku a primárne čerpá z vyšších hodnôt.

V personalistickej antropológii (v duchu augustinizmu a tomizmu) rozvíjajú svoje učenie v 20. storočí takí filozofi ako je Wincenty Granat, Stefan Swieżawski, Mieczysław Gogacz, Mieczysław A. Krapiec, kard. Henryk Gulbinowicz, Józef Życiński a ďalší. Najviac akcentuje personalizmus v svojich prácach W. Granat. Snažil sa predovšetkým o vytvorenie integrálnej definície ľudskej osoby. Ľudskú osobu považuje za integrálny substanciálny telesno-duchovný celok schopný rozumne myslieť a konať v prospech harmonického obohatenia seba i ľudstva v hraniciach celého bytia. W. Granat vychádza z Boethiovej a Tomášovej koncepcie a definície osoby ako štruktúrálnej absolútnosti individuálnej rozumnej substancie [1]. „Integrálnosť“ označuje celosťnosť a prepojenie duchovných, telesných, psychických a biologických prvkov človeka.

Telesno-duchovná štruktúra človeka v Krapiecovom porozumení sa odlišuje od Platónovho chápania uväznenosti ducha v tele, v matérii, pretože tu duch (schopný aj samotnej existencie) potrebuje matériu na činnosť a predovšetkým na uvedomenie si seba samého. „Akt rozhodnutia je tým miestom, v ktorom sa najdôraznejším spôsobom viaže duch s matériou, prvky osoby a prvky prírody (teda toho, čo je determinované).“ ([2], 271) Osoba je celostným, úplným subjektom, to znamená, že zahŕňa celú ľudskú prirodzenosť, všetky vrstvy ľudského bytia: vedomie, podvedomie, „nadvedomie“ i celý biopsychický celok. Teda osoba nie je iba nejakým prvkom včleneným do duchovnej sféry človeka. Čím je osobnosť hlbšia, tým sa vyznačuje väčšou individuálnosťou a výraznejšou odlišnosťou. Napriek tomu si však myslím, že práve hlboký, múdry človek odlišnosť iných prijíma ako obohatenie seba i ostatných.

Sformulovať presnú definíciu osoby nie je možné, pretože osoba ako taká je tajomstvom. Z ontologického hľadiska je osoba porozumená ako individuálna telesno-duchovná subsistencia, ktorá sa zvnútorňuje v jazyku a zároveň sa transcenduje, aby sa naplňovala v iných osobách a bytiach. Ak by sme to chceli vyjadriť analytickejšie, osoba je predmetovo-podmetová, somaticko-duchovná, imanentno-transcendentná a bytnosťno-bytnosťná substancia rozvíjajúca sa a rastúca do hĺbky. „Je to Alfa, Centrum a Omega všetkej skutočnosti.“ ([1], 189) Je to praobraz celého stvorenia, je to človek žijúci vo svete a zároveň ho transcendujúci. Je to samostatná rola v Božej ekonómii.

Karol Wojtyła sa orientuje vo svojej filozofickej antropológii na **skúsenosť človeka**. Z tohto najvlastnejšieho bodu ľudskej reality človek nemôže ustúpiť bez toho, aby nezničil seba samého. Ústrednou témou Wojtyłových úvah je človek ako taký, ako sa nám javí v bezprostrednej skúsenosti v slobodnom a zodpovednom pôsobení. Skúsenosť je spojená s vedomím a morálna činnosť je vedomou činnosťou. Pravdivý obraz človeka môžeme vidieť jedine vtedy, keď ho skúmame z aspektu vedomia.

Základná skúsenosť človeka je podľa Wojtyły vlastne skúsenosť činu. Jedným z dôvodov, prečo si tento filozof a teológ vybral práve čin, je pozdvihnutie činu ako najvyššieho práva človeka. Prostredníctvom činu sa stáva človek účastným na bytí, osoba sa môže v čine a prostredníctvom činu vyslovovať, čin je časťou jej somatického, psychického, duchovného a morálneho života, zúčastňuje sa na ňom celý človek. V čine sa človek najplnšie vyjadruje.

Zakúšať čin môžeme dvojako: z fenomenologického, zážitkového, vedomého uhla a ako fakt prístupný nielen tvorcovi činu, ale aj iným ľuďom. Čiže čin je fenomenologickou skutočnosťou, lebo je prežívaný, no tiež je skutočnosťou ontickou, objektívnou, pretože je prístupný iným.

Osoba a čin je viac-menej fenomenologickou prácou, autor používa hlavne metódu opisnej analýzy, ktorá má ukázať a objasniť dané bezprostredné skúsenosti. „Lebo potvrdenie prvotnosti skúsenosti reálnej dynamiky človeka žiada zamietnuť „transcendentálnu redukciu“ ako niečo falšujúce onú prvotnú skúsenosť a roztráňanie človeka ... na dve celkom heterogénne sféry, sféry, ktorých opätovné scelenie po použitom zásahu sa zdá ako nemožné bez obetovania osobitosti jednej z nich...” ([4], 49)

Podľa Wojtyły (aj keď skúsenosť činu je základnou skúsenosťou) existujú aj iné dôležité skúsenosti. Spomeňme napríklad skúsenosť osobnej dôstojnosti, skúsenosti spojené s telesnosťou (žiadostivosť, stud, nahota, nežnosť, samota... môžeme tu vidieť inšpiráciu pre psychológiu), skúsenosť lásky a zodpovednosti, skúsenosť pravdy, slobody, skúsenosť byť darom. J. Bajda to veľmi pekne vyjadril v tom zmysle, že ľudská osoba čerpá svoju identitu a svoje meno z toho, že je pozvaná k účasti na dare a poslaní Krista. Poslanie je darom od Boha, na ktorý sa odpovedá láskou: cez darovanie seba samého.

Záhadu človeka by chceli objasniť rôzne smery myslenia, počínajúc krajným idealizmom až po krajný materializmus, ale nepodarilo sa to v skutočnosti žiadnemu z nich. Človek je sám sebe záhadou, teda si ani sám nemôže porozumieť. „Temnota“, ktorá sa rozkladá okolo otázky o človeku, pochádza podľa Bajdu „hlavne a predovšetkým z hriechu. Hriech je odchodom celej ľudskej podstaty od Boha. Hriech je žriedlom toho vnútorného procesu v človeku, spoliehajúceho sa na odlúčenie od všetkého, čo je znakom, obrazom či svedectvom Boha v samom človeku.“ ([5], 83) Existuje však východisko: zachrániť identitu ľudskej osoby je možné pri stretnutí s pravdou. Pravda je niečím, čo sa prijíma vierou a čo je hodné milovania. Len vtedy môžeme mať na pravde plnú účasť. „Pravda jednoducho je a ako taká je odleskom Najvyššej Podstaty, je Jej svetlom odrazeným na tvári osoby.“ ([5], 86) Každé stretnutie s pravdou má niečo z toho oslnenia, ktoré prežil Šavol na ceste do Damasku. Po svetle z neba sa museli otvoriť oči ako symbol otvárania srdca, otvárania sa osoby Pravde.

Spoznávať pravdu (či Pravdu) sa usiloval zo všetkých síl aj K. Wojtyła, podobne ako mnohí ďalší jeho súputníci. Nechcel zostať iba pri povrchu, vždy túžil načrieť hlbšie. A sme presvedčení, že sa mu to darilo.

Napriek tomu, že Karol Wojtyła pokladal aristotelovsko-tomistickú tradíciu za najdokonalejšiu filozofickú interpretáciu skutočnosti, uvedomil si, že výrazne spracováva vonkajšiu skúsenosť a vnútornú nedoceňuje. Štúdiom fenomenológie Maxa Schelera mu však pomohlo túto medzeru doplniť. Spojenie dvoch aspektov skúsenosti človeka (vonkajšieho a vnútorného) považuje Wojtyła za jednu z hlavných úloh knihy *Osoba a čin*. Práve kvôli spomínanému rozdeleniu dvoch aspektov skúsenosti človeka sa rozdelila filozofia na dva prúdy: na filozofiu bytia a filozofiu vedomia. Autor ukazuje na možnosť prekonania tohto rozkolu tým, že musíme upustiť od absolutizovania ktoréhokolvek z aspektov a radšej sa zamerať na ich skúmanie vo vzájomných vzťahoch.

Posledné slovo o človeku však nepatrí filozofickej antropológii. Podľa mienky K. Wojtyły porozumieť človeku možno len skrze vieru a Zjavenie. „Človeku totiž nemožno do konca porozumieť bez Krista. Nemožno porozumieť ani to, kým je človek, ani aká je jeho opravdivá dôstojnosť, ani aké je jeho povolanie a posledné zameranie,“ tvrdí Wojtyła ([3], 62). Hoci sa filozofická antropológia a teologická antropológia vzájomne doplňajú, sú to v skutočnosti dve neredukovateľné oblasti poznania o človeku. Pri skúmaní páľčivých tém týkajúcich sa Cirkvi a dnešného sveta sa problematika osoby koncentruje na primeranú pomoc a pozdvihnutie hodnoty rodiny a manželstva. (Táto problematika by sa dala skúmať veľmi zoširoka, my to však na tomto mieste nebudeme robiť.)

Krásne Wojtyłove úvahy môžeme nechať sebou prenikať ešte intenzívnejšie cez jeho poéziu. V básni *Myšlienky o zrení* sa nechajme o tom presvedčiť:

„...zrelosť, to je prenikanie hĺbkou,
duša je väčšmi zmierená s telom,
väčšmi sa protiví smrti,
znepokojená o zmŕtvychvstanie.
Zrelosť na ťažké stretnutia.

Zrelosť je taktiež bázeň.

Vnikáme do tohto priestoru,
vzd'alaľujeme sa od onoho počiatku
a tak sa pomaly vraciame:
zrelosť je totiž v láske,
ktorá bázeň mení.“ [6]

LITERATÚRA

- [1] BARTNIK, C. S.: *Personalizm*. Lublin, Oficyna Wydawnica „Czas” 1995.
- [2] KRAPIEC, M. A.: *Ja człowiek*. Lublin, Redakcja wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1991.
- [3] CSONTOS, L.: "Antropológia Karola Wojtyły". In: *Základná antropologická línia v encyklikách Jána Pavla II*. Trnava, Dobrá kniha 1996.
- [4] PÓLTAWSKI, A.: "Karola Wojtyły filozoficzna analiza człowieka". In *Nowe książki*: 1991, č. 4.
- [5] BAJDA, J.: "Odnaleźć siebie w darze". In: *Ethos* 1991, č. 15/16.
- [6] WOJTYŁA, K.: *Brehy duše*. Bratislava, Smena 1990.

Mgr. Ivana Novotná
Katedra filozofie FH TU
Hornopotočná 23
Trnava
SR